



Pricewaterhousecoopers AS  
Postboks 748 Sentrum  
0106 OSLO

VÅR REFERANSE  
22/6120

DERES REFERANSE

DATO  
15.06.2023

## Tilsynsrapport

Finanstilsynet gjennomførte tilsyn hos Pricewaterhousecoopers AS (PwC /revisjonsforetaket) i perioden 17. oktober – 4. november 2022.

Tilsynet inngår i Finanstilsynets arbeid rettet mot selskaper som reviderer foretak av allmenn interesse. Finanstilsynet skal blant annet gjennomføre kvalitetskontroll med slike revisjonselskaper minst hvert tredje år, jf. revisorloven § 12-1 jf. revisjonsforordningen artikkel 26 nr. 2. Kontrollen skal minst omfatte en vurdering av uavhengighet, ressursanvendelse, revisjonshonorarer og revisjonsutførelsen. For revisjonselskaper skal kvalitetskontrollen dessuten omfatte vurdering av selskapenes interne systemer for kvalitetskontroll og overholdelse av plikter i henhold til hvitvaskingsloven. De funn og observasjoner som er omtalt i denne tilsynsrapporten er basert på situasjonen på tilsynstidspunktet.

At det foreligger hensiktsmessige retningslinjer og rutiner er sentralt for å sikre overholdelse av revisorlovgivningen, herunder god revisjonsskikk. Finanstilsynet har vurdert utvalgte retningslinjer og rutiner i revisjonsforetaket. Etterlevelse er testet på ett eller flere områder for 29 revisjonsoppdrag. Områder som er valgt ut for testing er blant annet aksept- og fortsettelsesvurderinger og revisors ressursanvendelse og honorarer, herunder uavhengighet ved levering av tilleggstenester. Revisjonsforetakets antihvitvaskingsarbeid er også gjennomgått.

Oppfyllelse av revisorlovens krav til kvalitetsstyring innebærer at revisjonsforetaket selv foretar kvalitetskontroller som er egnet til å avdekke svakheter i revisjonsutførelsen. To revisjonsoppdrag som har vært gjenstand for slike interne kvalitetskontroller er gjennomgått av Finanstilsynet. Formålet er å vurdere om kontrollen er effektiv og om funn blir hensiktsmessig fulgt opp.

I tillegg omfattet Finanstilsynets tilsyn kontroll av revisjonsutførelsen på utvalgte områder for tre foretak, der to av foretakene er av allmenn interesse og ett mindre revisjonsoppdrag. Ett av oppdragene som ble gjennomgått gjaldt en sparebank. For det andre foretaket ble utvalgte deler av revisjonen av konsernet kontrollert.

Revisors rolle som allmennhetens tillitsperson ved utførelse av lovfestet revisjon er definert i revisorloven § 9-1. Revisor skal utøve virksomheten med integritet, objektivitet og aktsomhet. Ved gjennomføring av tilsyn med revisjonselskaper som har betydelige inntekter fra andre tjenester enn lovfestet revisjon, er Finanstilsynet opptatt av hvordan revisjonsforetakets ledelse og styre sikrer at de verdier og holdninger som skaper tillit til en revisjonsbekreftelse, også etterleves i øvrig virksomhet. Finanstilsynet har vurdert de uttalelser som fremgår av åpenhetsrapporten,

årsrapporten, kursmateriale, belønnings- og sanksjonssystemer, for å påse at disse bidrar til økt revisjonskvalitet og tillit ved at verdier som objektivitet, uavhengighet, integritet og aktsomhet vektlegges. Inntekter av lovfestet revisjon utgjør om lag 36 % av revisjonsforetakets omsetning.

## **1. ORGANISERING, RETNINGSLINJER OG RUTINER**

Revisjonsforetak skal etablere systemer for intern kvalitetskontroll, jf. revisorloven § 7-1. Den internasjonale standarden for kvalitetskontroll for revisjonsforetak ISQC 1 blir erstattet av den oppdaterte standarden ISQM 1. Det er krav om at standarden implementeres innen 15. desember 2022. Revisjonsforetaket har innført tiltak for å etterleve ISQM 1. Et sentralt element i kvalitetskontrollsystemet er revisjonsforetakets overvåking, jf. ISQC 1 punkt 16, bokstav f. Finanstilsynet har gjennomgått revisjonsforetakets kvalitetsstyringssystem og utført detaljerte tester av etterlevelsen både ved gjennomgang av utvalgte oppdrag og ved test av revisjonsforetakets egenoppfølging. Finanstilsynets merknader følger under.

### **1.1 Intern kvalitetskontroll**

Revisjonsforetaket gjennomfører inspeksjon av fullførte revisjonsoppdrag der alle oppdragsansvarlige revisorer blir kontrollert minimum hvert femte år. I 2022 ble det gjennomført 18 inspeksjoner av revisjoner av årsregnskap for 2021. Det fremgår av åpenhetsrapporten at 16 oppdrag ble godkjent og to oppdrag ble ikke godkjent. Ingen oppdrag ble kategorisert med "godkjent med forbedringsbehov".

Finanstilsynet valgte ut to av oppdragene som ble godkjent av den interne kvalitetskontrollen for gjennomgang. Finanstilsynet har merknader til ett av disse oppdragene, jf. punkt 2.1.1 under.

#### *1.1.1 Gjennomføring av kvalitetskontroll av et revisjonsoppdrag*

Revisjonsforetakets interne kvalitetskontroll av dette foretaket omfattet planleggings- og avslutningsfasen, forhold knyttet til årsregnskapet, samt revisjon av inntekter og varelager. Revisjonsoppdraget ble godkjent uten vesentlige merknader.

Foretaket eies av et utenlandsk foretak og er et underkonsern med to utenlandske datterselskap. Ultimat mor er hjemmehørende i et lavskatteland. Foretaket kjøper og selger varer konserninternt, i tillegg til eksternt. I 2020 var det vesentligste av omsetningen konserninternt salg. Det konserninterne salget gjaldt i hovedsak varer kjøpt fra eget datterselskap i utlandet, som ble solgt videre til andre konsernselskap i utlandet. Foretaket hadde betydelig overskudd i 2020.

I 2021 var salgsinntektene mer enn halvert og kun en mindre andel var konserninternt salg. Fra revisors arbeidspapirer fremkommer det at det har vært en omlegging av driftsmodellen fra 2020 til 2021. Bakgrunnen for reduksjonen i salgsinntekter var at det konserninterne salget ikke lenger går gjennom det norske foretaket. Det norske foretaket mottok istedenfor en royaltyinntekt fra salget, ettersom foretaket har rettighetene til produkter som produseres i datterselskapet. På tidspunktet for regnskapsavleggelsen forelå det ingen signerte avtaler som regulerte omleggingen av driftsmodellen eller størrelsen på royaltyinntekten, men det forelå et avtaleutkast. Driftsresultatet var i 2021 negativt.

Revisor har konkludert med normal risiko knyttet til fullstendighet av salgsinntekter, og angitt at ingen forhøyet risiko er identifisert for transaksjoner med nærstående parter. Revisor har ikke vurdert nærmere om det kan foreligge forhøyet risiko knyttet til nærstående parter som følge av

omleggingen av driftsmodellen. Revisor skriver at alle transaksjoner med nærstående parter er basert på priser på en armlengdes avstand, uten å angi hvilket grunnlag revisor har for denne konklusjonen. Det er ikke utført revisjonshandlinger som understøtter konklusjonen. Videre er det ikke tatt i betraktning at driftsresultatet er betydelig redusert fra tidligere år. Revisor har ikke vurdert om transaksjonene rammes av aksjelovens § 3-9 og om disse er fastsatt på vanlige forretningsmessige vilkår og prinsipper. Av revisjonsdokumentasjonen fremkommer det ikke hvilke reelle endringer det er i risiko eller kontroll som gjør at foretaket kun skal motta en begrenset royalté av salget.

I revisjonen av foretakets gjeld innhentet revisor revisjonsbevis for et vesentlig konserninternt lån. I regnskapet ble lånet feilaktig klassifisert som ekstern gjeld istedenfor som konsernintern gjeld. Revisor avdekket ikke feilklassifiseringen i foretakets årsregnskap. Revisjonsforetakets kvalitetskontroll avdekket ingen svakheter i revisjonen av de nevnte regnskapspostene.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Finanstilsynet mener det foreligger vesentlige svakheter i revisors risikovurdering av konserninterne transaksjoner og konklusjonen av at transaksjonene er gjennomført på en armlengdes avstand. Det vises til at revisor ikke har vurdert om den nye driftsmodellen er grunnnet på vanlige forretningsmessige prinsipper og at avtalen som regulerer royalté ikke er signert. Videre har foretaket en betydelig reduksjon i fortjeneste etter omleggingen av driftsmodellen. Dette er forhold som skulle inngått i revisors vurdering av om transaksjonene er på en armlengdes avstand, jf. ISA 550 punkt 24. Finanstilsynet mener at det ikke er innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for foretakets inntekter og at revisjonen ikke er utført i samsvar med god revisjonsskikk.

I tilsvaret til foreløpig tilsynsrapport utarbeidet revisjonsforetaket en rotårsaksanalyse. Revisjonsforetaket ga videre uttrykk for at den interne kvalitetskontrollen ikke var utformet for å avdekke feilklassifiseringen av lånet. Finanstilsynet mener at revisjonsselskapet må sørge for å innrette kvalitetskontrollen av revisjonsoppdrag på en måte som gjør at mangler i revisjonen som medfører vesentlige feil i årsregnskapet avdekkes. Finanstilsynet bemerker også at kvalitetskontrollør ikke kan bygge sine konklusjoner utelukkende basert på revisjonsteamets uttalelser.

Finanstilsynet ser alvorlig på at den interne kvalitetskontrollen ikke avdekket svakhetene i revisjonsutførelsen. Det vises både til mangelfulle revisjonsbevis for foretakets inntekter og feilklassifiseringen av det konserninterne lånet, som begge er vesentlige for foretakets årsregnskap.

#### *1.1.2 Nærmere om gjennomføring av kvalitetskontrollen*

Revisjonsselskaper er underlagt forskrift om risikostyring og internkontroll. At revisjonen ikke gjennomføres i samsvar med revisorloven er av revisjonsforetaket vurdert som en sentral risiko. Plikten i revisorloven § 7-1 til å etablere et kvalitetskontrollsystem er et tiltak som skal redusere risikoen i virksomheten, blant annet risikoen for brudd på bestemmelser som gjelder for revisjonsutførelsen. Det er utnevnt en statsautorisert revisor som skal ivareta ansvaret for kvalitetsstyringssystemet, jf. revisorloven § 7-1 annet ledd, tredje punktum.

For å gjennomføre og følge opp funn i kvalitetskontrollen, er revisjonsforetakets internasjonale nettverk involvert. Finanstilsynet stilte spørsmål ved om konklusjonene foretas av ansatte i revisjonsforetakets nettverk, eller om revisjonsforetaket også selv beslutter hvordan funn skal følges

opp. Revisjonsforetaket opplyste til Finanstilsynet at revisjonsforetaket gjør selvstendige vurderinger og konklusjoner på funnene i intern kvalitetskontroll. Finanstilsynet har ikke mottatt dokumentasjon på at denne prosessen gjennomføres.

*Finanstilsynets vurdering:*

Finanstilsynet har ingen merknader til at revisjonsforetaket benytter personer i annet nettverksselskap til å forberede og foreslå hvilke beslutninger revisjonsforetaket bør fatte i de ulike fasene eller elementene som inngår i revisjonsforetakets kvalitetskontrollsystem.

Finanstilsynet presiserer at det er revisjonsforetaket selv som har ansvaret for at kvalitetskontrollsystemet gjennomføres i samsvar med revisorlovens bestemmelser. Kvalitetsstyringsfunksjonen er etter Finanstilsynets vurdering en vesentlig del av virksomhetsutøvelsen og som ikke kan utkontrakteres, jf. finanstilsynsloven § 4c.

For at revisjonsforetaket skal ivareta sitt ansvar, må revisjonsforetaket etablere rutiner som sikrer at det gjennomføres og dokumenteres en reell vurdering av beslutningsgrunnlaget. Videre må beslutningen fattes av revisjonsforetakets egne organer. Retningslinjene må blant annet angi hvem i revisjonsforetaket som skal involveres i dette, hvordan det skal dokumenteres og hvor dokumentasjonen skal oppbevares.

Finanstilsynet mener det er brudd på revisorloven § 7-1 andre ledd da pliktene ikke er forsvarlig ivaretatt. Revisjonsforetaket erkjenner at det er behov for å forbedre prosessbeskrivelsen og dokumentasjon av vurderingene som gjøres av funnene i kvalitetskontrollen. Finanstilsynet forutsetter at revisjonsforetaket gjennomfører tiltak for å sikre at nødvendige vurderingene av funn i kvalitetskontrollen gjennomføres fremover, herunder at kravet til dokumentasjon ivaretas.

## **1.2 Utkontraktering av IKT-virksomhet**

Etter finanstilsynsloven § 3 skal Finanstilsynet føre tilsyn med at virksomheten drives forsvarlig. Finanstilsynsloven § 4c regulerer utkontraktering av virksomhet. Revisjonsselskaper er unntatt fra plikten til å melde fra til Finanstilsynet om utkontraktering, men adgangen for Finanstilsynet til å gripe inn overfor utkontraktert virksomhet i revisjonsselskaper gjelder. Dette kan skje dersom utkontraktering skjer i et omfang eller på en måte som ikke kan anses som forsvarlig, vanskeliggjør tilsynet med den utkontrakterte virksomhet eller med foretakets samlede virksomhet, eller dersom utkontrakteringen er i strid med lov.

Revisorloven § 7-1 tredje ledd bokstav c, stiller krav om retningslinjer og rutiner for utkontraktert virksomhet slik at kvalitetsstyringen ikke svekkes. Revisjonsforetaket er underlagt risikostyringsforskriften, jf. § 5 om utkontraktering. For at utkontrakteringen skal være forsvarlig, må det blant annet foreligge en skriftlig avtale. Avtalen må ha klausuler som sikrer revisjonsforetaket innsyn og kontroll over tjenester som leveres av avtaleparten. Det skal også gå frem av avtalen at Finanstilsynet kan føre tilsyn med utkontraktert virksomhet.

Revisjonsforetaket har utkontraktert deler av sin IKT-virksomhet til PwC IT, som er et foretak i PwC-nettverket lokalisert i UK. Det benyttes også tjenester fra flere skyleverandører. Under tilsynet ble Finanstilsynet informert om at det på tilsynstidspunktet ikke var ferdigstilt avtaletekst i enkelte avtaler som gir revisjonsforetaket mulighet til innsyn og kontroll av tjenestene som leveres. Finanstilsynets mulighet for å føre tilsyn var også begrenset. Disse svakhetene var tatt opp i rapport etter forrige stedlige tilsyn og derfor kjent for foretaket. Under tilsynet redegjorde revisjonsforetaket

for ulike tiltak som var gjennomført. Blant annet er en vesentlig avtale for revisjonsforetaket oppdatert med mulighet for innsyn og kontroll av tjenesten som leveres. Foretaket forklarte videre at det var et pågående arbeid med å sikre at de andre avtalene med mangler var i en prosess for å bli oppdatert med mulighet for revisjonsforetaket å ha innsyn og kontroll av tjenestene som leveres.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Finanstilsynet har avdekket mangler i revisjonsforetakets adgang til innsyn og kontroll med utkontraktert IKT-virksomhet. Det er Finanstilsynets vurdering at ikke alle avtalene som er inngått ivaretar revisjonsforetakets ansvar ved utkontraktering av virksomhet. Det vises til revisorloven § 7-1 og finansstilsynsloven § 4c, jf. risikostyringsforskriften § 5. Finanstilsynet forutsetter at revisjonsforetaket prioriterer å oppdatere de aktuelle avtalene.

### **1.3 Arbeid mot hvitvasking og terrorfinansiering**

Revisjonsselskap og revisorer er underlagt hvitvaskingsloven (rapporteringspliktig). Finanstilsynet har vurdert revisjonsforetakets virksomhetsinnrettede risikovurdering, redegjørelse for opplæringstiltak gjennomført i 2021/22, og rutiner og sjekklister som revisjonsforetaket har for å sikre etterlevelsen av hvitvaskingsloven. Finanstilsynet har som ledd i tilsynet gjennomgått og vurdert dokumentasjonen for kundetiltak på oppdragsnivå for åtte oppdrag.

#### *1.3.1 Risikoklassifisering av kunder*

Risikoklassifiseringen har betydning for hvilke kundetiltak som gjennomføres. Revisjonsforetaket må derfor forsikre seg om at aktuelle risikomomenter inngår i risikovurderingen av den enkelte kunde. Revisjonsforetaket har rutine for å risikoklassifisere alle kunder. Det er en sentralisert funksjon som gjennomfører kundekontroll, herunder risikoklassifisering. Revisjonsforetakets metode for risikoklassifisering tar utgangspunkt i kundens organisasjonsform, bransje og geografiske forhold. Revisjonsforetaket opplyser at det i tillegg foretas subjektive vurderinger av om det er ytterligere risikoforhold som skal vektlegges i risikoklassifiseringen. Finanstilsynets stikkprøver avdekket at det for flere av kundene forelå forhold som revisjonsforetaket selv i sin virksomhetsinnrettede risikovurdering har vurdert kan medføre forhøyet risiko, men som ikke var dokumentert vurdert ved fastsettelse av risikoklassifisering. Eksempler på slike forhold er kompleks eierstruktur, eier er hjemmehørende i land som er definert med høy risiko og foretak som ikke har revisor.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Revisjonsforetaket har rutiner som sikrer at risikomomenter knyttet til bransje, selskapsform og geografisk tilknytning vurderes i risikoklassifiseringen. Finanstilsynets oppfatning er at revisjonsforetakets rutiner som skal sikre at øvrige risikomomenter hensyntas i vurderingen av risiko for hvitvasking og terrorfinansiering på den enkelte kunde ikke er tilstrekkelige. Finanstilsynets vurdering er at det er mangler knyttet til risikoklassifisering av kunder. Det vises til hvitvaskingsloven § 8 første ledd, jf. § 9 første ledd.

#### *1.3.2 Eier- og kontrollstruktur*

Det følger av hvitvaskingsloven § 13 første ledd, tredje punktum, at rapporteringspliktige skal gjennomføre egnede tiltak for å forstå eierskap- og kontrollstrukturen hos kunden, og tiltakene skal dokumenteres. En kartlegging av eierskaps- og kontrollstrukturen er nødvendig for å kunne vurdere risikoen for om kunden kan være involvert i hvitvasking eller terrorfinansiering.

Finanstilsynet har vurdert revisjonsforetakets kartlegging av eierskaps- og kontrollstruktur for et utvalg kunder, samt rutiner på området. Flere av kundene inngikk i strukturer som for Finanstilsynet fremstår som kompliserte. Revisjonsforetaket har for alle kundene utarbeidet organisasjonskart som viser formell eierskapsstruktur. For ingen av kundene forelå det en dokumentert forståelse eller vurdering knyttet til *kontrollstruktur* eller hvorvidt denne skiller seg fra juridisk eierskap.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Egnede tiltak for å kartlegge eier- og kontrollstruktur må tilpasses risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering. Finanstilsynet mener revisjonsforetaket mangler rutiner for å vurdere i hvilke tilfeller det skal innhentes informasjon om hvorvidt kontrollstrukturen kan skille seg fra eierstrukturen. Ikke i noen av foretakene som inngikk i Finanstilsynets stikkprøvekontroll ble det vurdert om kontrollstrukturen kunne skille seg fra juridisk eierskap. Finanstilsynets vurdering er at det er mangler knyttet til kartlegging av kontrollstruktur. Forholdet er brudd på hvitvaskingsloven § 13 første ledd.

#### *1.3.3 Bekreftelse av reelle rettighetshavere*

Hvitvaskingsloven § 13 tredje ledd angir at rapporteringspliktige skal gjennomføre egnede tiltak for å bekrefte identiteten til reelle rettighetshavere. Revisjonsforetaket innhenter bekreftelse på eierskapsstruktur og reelle rettighetshaveres identitet ved oppslag i offentlige registre i Norge og andre land der dette er offentlig tilgjengelig. Dersom offentlig informasjon ikke er tilgjengelig, blir informasjonen fra kunden lagt til grunn uten at denne bekreftes. Tilsynet viste flere eksempler på at revisjonsforetaket ikke bekreftet identiteten til utenlandske reelle rettighetshavere. Videre viste tilsynet at også i tilfeller der det utføres forsterkede kundetiltak, manglet det tiltak for å få informasjon om reelle rettighetshavere bekreftet.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Revisjonsforetaket kan ikke unnlate å gjennomføre tiltak for å bekrefte identiteten til reelle rettighetshavere der informasjon ikke er offentlig tilgjengelig. Revisjonsforetaket må, ut fra en risikovurdering, avgjøre hvilke tiltak som er egnet for å få bekreftet informasjonen fra kunden. Det er mangler knyttet til bekreftelse av reelle rettighetshavere. Forholdet er brudd på hvitvaskingsloven § 8 første ledd, jf. § 13 tredje ledd. Mangelfulle forsterkede kundetiltak er brudd på hvitvaskingsloven § 17 andre ledd.

#### *1.3.4 Internkontroll*

Revisjonsselskap skal gjennomføre internkontroll for å sikre at hvitvaskingslovens krav overholdes, jf. hvitvaskingsloven § 35 første ledd. Revisjonsforetaket har en rutine for kvalitetskontroll der etterlevelsesansvarlig vurderer utvalgte gjennomførte kundetiltak for å påse at hvitvaskingslovens bestemmelser etterleves. Alle kunder definert med forhøyet risiko inkluderes i utvalget. Rutinen angir syv kulepunkter med stikkord for hva kontrollen omfatter. Det er i liten grad gitt veiledning til hvordan kontrollen skal utføres.

Finanstilsynet vurderte videre gjennomført internkontroll for to kunder. I kundetiltakene for ett oppdrag ble det lagt til grunn stiftelsesdokumenter som ikke var signert. Finanstilsynets kontroll viste at det var feil i identifiseringen av reell rettighetshaver, ettersom eierskapet ble endret uten at revisor ble informert. Revisor fulgte ikke opp foretaket ved å innhente signerte stiftelsesdokumenter senere, slik intern rutine tilsier. Intern kvalitetskontroll avdekket ikke den manglende oppfølgingen av signerte dokumenter. Det ble videre ikke foretatt søk i offentlige register for å bekrefte

informasjonen som ble lagt til grunn om reell rettighetshaver. Den interne kvalitetskontrollen fanget dermed ikke opp at det var identifisert feil reelle rettighetshavere.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Finanstilsynet konstaterer at revisjonsforetaket har etablert rutine for intern kontroll av etterlevelse av hvitvaskingslovgivningen. Finanstilsynet mener likevel at rutinen er for overordnet til å kunne gi nødvendig hjelp og støtte til den som skal utføre kontrollen. Finanstilsynet mener at det er mangler i rutinen for intern kontroll, jf. hvitvaskingsloven § 35. Dette vises til at Finanstilsynet avdekket brudd på hvitvaskingsloven som ikke var fanget opp av internkontrollen.

#### *1.3.5 Formål og tilsiktet art*

Rapporteringspliktige skal innhente og vurdere nødvendige opplysninger om kundeforholdets formål og tilsiktede art for å få tilstrekkelig informasjon til å bedømme risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering knyttet til kunden, jf. hvitvaskingsloven § 12 femte ledd og § 13 femte ledd. Ved forsterkede kundetiltak skal det iverksettes ytterligere nødvendige tiltak for å sikre kjennskap om kundeforholdets formål og tilsiktede art, jf. hvitvaskingsloven § 17.

Ved revisjonsoppdrag av revisjonspliktige foretak og lovpliktige attestasjoner er formålet og den tilsiktede arten vanligvis klart, slik at det ikke vil være nødvendig å innhente ytterligere opplysninger om dette. Ved øvrige oppdrag, må informasjon om hvorfor kunden ønsker å benytte de aktuelle tjenestene inngå i revisors vurdering av kundeforholdets formål og tilsiktede art. Revisjonsforetaket har i sin rutine angitt i hvilke tilfeller formål og tilsiktet art skal vurderes. Finanstilsynets kontroll inkluderte ett oppdrag, som ikke var revisjonsoppdrag, og hvor Finanstilsynet vurderte revisjonsforetakets vurdering av formål og tilsiktet art. For dette oppdraget forelå det ikke dokumentasjon for at formålet og tilsiktet art av kundeforholdet var vurdert, dette til tross for at oppdraget var klassifisert med høy risiko.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Manglende vurdering av formål og tilsiktet art er brudd på hvitvaskingsloven § 13 femte ledd og § 17 andre ledd.

### **1.4 Uavhengighet og levering av tilleggstenester**

For allmenhetens tillit til revisorsattstasjoner er det viktig at det ikke foreligger forhold som kan reise tvil om revisors objektivitet. Salg av ulike tilleggstenester til revisjonskunder kan innebære en trussel mot revisors uavhengighet og objektivitet. I revisorloven er det derfor bestemmelser som forbyr valgt revisor å levere rådgivning og andre tjenester til revisjonskundene. Det vises til revisorloven §§ 8-1 og 8-5.

Finanstilsynet har som ledd i det stedlige tilsynet vurdert de retningslinjer og rutiner revisjonsforetaket har for å sikre at det ikke leveres tilleggstenester i strid med revisorlovens krav. Finanstilsynet har som del av dette gjort stikkprøver mot dokumentasjon for ulike tilleggstenester.

Tre større kunder ble valgt ut for nærmere kontroll av tilleggstenester basert på oversikt over de revisjonskundene med størst honorar for tilleggstenester i 2021. Kontrollene omfattet blant annet de leverte tilleggstenestenes art og omfang samt revisjonsforetakets vurdering av tjenestene. For én av de tre kundene som ble valgt ut for kontroll, er Finanstilsynets vurdering at leveransen av tilleggstenester er egnet til å svekke tilliten til revisors uavhengighet og objektivitet. Dette er nærmere omtalt under.

Revisjonsforetaket er valgt revisor for et morselskap og to datterselskap. Revisjonshonorar for de to datterselskapene var totalt omtrent 2 millioner kroner for 2020 og 2021. Ut over revisjonshonoraret har revisjonsforetaket levert konsulenttenester. For de to datterselskapene ble det fakturert omtrent 30 millioner kroner i konsulenttenester i 2021 og 2022.

I september 2021 gjennomførte revisjonsforetaket en utvidet uavhengighetsvurdering hvor oppdragenes art og omfang ble vurdert. Vurderingen gjaldt både for 2020 hvor det allerede var levert tilleggstenester, samt forespørselen fra foretaket om å levere flere tilleggstenester. Vurderingen er godkjent av regionleder og ansvarlig for uavhengighet i revisjonsforetaket. Konklusjonen ble at tjenestenes omfang var tillatt da tjenestene ble ansett som engangsløyper.

Det ble foretatt en ny uavhengighetsvurdering for foretaket og konsernet etter endt revisjon av årsregnskapene for 2021. Revisor besluttet å iverksette tiltak for å opprettholde sin posisjon som uavhengig revisor som innebar å redusere omfang av tilleggstenester fremover.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Når summen av leverte tilleggstenester over tid overstiger revisjonshonoraret, er det egnet til å svekke tilliten til revisors objektivitet. Et vesentlig større omfang av tilleggstenester sammenlignet med revisjonshonoraret er levert til foretakene i perioden 2020-2021. Finanstilsynet mener omfanget av tjenestene svekker tilliten til revisors uavhengighet. Revisjonsforetakets manglende uavhengighet er brudd på revisorloven § 8-1 første ledd og § 8-5 første ledd. Revisjonsforetaket hadde selv iverksatt tiltak for sikre at uavhengighet ble ivarettatt fremover. Finanstilsynet tar dette til etterretning og finner det ikke hensiktsmessig med ytterligere oppfølging.

#### **1.5 Levering av tilleggstenester til foretak av allmenn interesse**

Revisjonsforetakene som reviderer foretak av allmenn interesse, skal årlig rapportere til Finanstilsynet om revisjonen av foretak av allmenn interesse. Basert på denne rapporteringen har Finanstilsynet sett nærmere på etterlevelsen av utvalgte områder i revisjonsforordningen, herunder tilleggstenester etter artikkel 5. Etter revisorloven § 12-1 jf. revisjonsforordningen artikkel 5, er det forbud mot å yte andre tjenester enn revisjon, med unntak av de tjenester som fremkommer i revisorloven § 12-4.

Finanstilsynet valgte ut fem foretak av allmenn interesse basert på rapporteringen mottatt for revisjonen av årsregnskapet for 2021, hvor revisjonsforetaket hadde opplyst om at det har levert tilleggstenester. Finanstilsynet innhentet beskrivelser av de leverte tilleggstenestene, uavhengighetsvurderingen, godkjennelse fra revisjonsutvalgene og kopi av faktura for de leverte tjenestene.

Basert på beskrivelsene i uavhengighetsvurderingene fremstod flere av de leverte tilleggstenestene å være tjenester i brudd med revisjonsforordningen artikkel 5. Finanstilsynet innhentet ytterligere redegjørelser og underdokumentasjon for tilleggstenestene for å vurdere hva revisjonsforetaket har levert. Gjennomgangen viste at flere av beskrivelsene av tjenestene i uavhengighetsvurderingene ikke stemte med tjenestene som faktisk var levert.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Finanstilsynets vurdering er at det foreligger mangler i revisors dokumenterte uavhengighetsvurdering av de leverte tilleggstenestene. Selv om Finanstilsynet ikke har konkludert



med at de leverte tjenestene er i brudd med revisjonsforordningen artikkel 5, mener Finanstilsynet at vurderingsgrunnlaget i uavhengighetsvurderingene er mangelfullt da det ikke gir et korrekt og fullstendig bilde av de leverte tjenestene og at vurderingene dermed ikke er utført i samsvar med revisorloven § 9-9 andre ledd, jf. § 8-5 første ledd.

At uavhengighetsvurderingene dokumenteres, er avgjørende for Finanstilsynet og andres mulighet til å gjennomføre kontroll med revisors etterlevelse av revisorlovens bestemmelser.

Revisjonsforetaket må sørge for at uavhengighetsvurderingene bygger på korrekte beskrivelser av de aktuelle tjenestene som faktisk skal leveres.

### **1.6 Akseptvurderinger**

Bestemmelsene om aksept av revisjonsoppdrag skal hindre at ny revisor bidrar til at virksomhet som ikke drives i samsvar med den lovgivningen som gjelder for virksomheten, kan videreføres. At revisor utviser profesjonell skepsis i sine vurderinger, er avgjørende for å kunne ivareta rollen som allmennhetens tillitsperson.

Det følger av revisorloven § 9-2 og god revisjonsskikk, jf. ISA 220 og ISQC1 at revisor må forsikre seg om at den reviderte retter opp i ulovlige forhold før oppdrag aksepteres, eller i det minste at revisor sørger for at det foreligger en klar, realistisk handlingsplan for retting. Revisor må påse at planen gjennomføres.

Dersom forrige revisor opplyser om forhold av betydning for påtroppende revisor, forhindrer det ikke at oppdraget kan aksepteres. Det skjerper imidlertid kravet til ny revisors vurdering av om oppdraget skal aksepteres, og ved fraråding foreligger også en særlig plikt til å dokumentere begrunnelsen, jf. revisorloven § 9-9 tredje ledd. Det vises til Finanstilsynets rundskriv 6/2021 med veiledning om revisors aksept og fortsettelse av revisjonsoppdrag.

Finanstilsynet gjennomgikk revisors akseptvurderinger i tre oppdrag. De utvalgte oppdragene ble valgt ut fordi forrige revisor hadde fratrudd og revisjonsberetningene til tidligere revisor var modifisert eller inneholdt presiseringer. Dette er situasjoner som stiller skjerpede krav til revisors oppfølging og vurderinger. I tillegg til at de oppdragsansvarlige revisorene har akseptert oppdragene, har alle de tre akseptene fått ytterligere godkjenning av risk management sentralt i revisjonsforetaket.

Gjennomgang av de utvalgte akseptvurderinger avdekket svakheter ved revisors vurdering og handlinger knyttet til:

- At revisor ikke innhentet dokumentasjon knyttet til at forhold/ lovbrudd faktisk var rettet, men baserte seg på ledelsens uttalelser
- At revisor ikke stilte krav om tiltaksplan som viser når forhold som ikke var rettet før aksept, skulle bli bragt i orden
- I tilfellene der tidligere revisor tok forbehold eller avga negativ revisjonsberetning, vurderte revisor ikke betydningen av modifikasjonen før oppdraget ble akseptert.
- I ett tilfelle, der foretaket var en del av et konsern, ble det ikke vurdert om styret i datterselskapet hadde oppfylt sin handleplikt. I stedet for ble det lagt til grunn at konsernet ville støtte foretaket, uten at revisor forsikret seg om at det var tilfelle.

Finanstilsynet mener det foreligger brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd jf. ISA 220 punkt 12.

## 2. KONTROLL AV REVISJONSOPPDRAG

### 2.1 Revisjon av foretak av allmenn interesse

Det ble gjennomført kontroll av utført revisjon på utvalgte områder av årsregnskapet 2021 for to allmenninteresseforetak.

Finanstilsynet har følgende merknader til revisjonen av ett av foretakene, som er en sparebank:

#### 2.1.1 Revisjon av innlån og utlån kunder

Av kommunikasjon innad i revisjonsteamet og i kommunikasjonen med revisjonsutvalget fremgår det at revisor har vurdert at det foreligger normal risiko knyttet til gyldighet av renteinntekter, med unntak av for manuelt førte renteinntekter. Disse er ansett som en særskilt risiko. Det er innhentet en ISRS 4400-rapport fra IT-leverandøren som viser at et annet revisjonsforetak har gjennomført test av renteberegning for utlån uten avvik.

Revisor har gjennomført en substansanalyse av renteinntekter og en test av kontroller knyttet til nye utlån. Kontrolltesten er rettet mot utlånsprosessen og skal gi moderat sikkerhet. Testen omfatter godkjennelsesprosessen av selve lånet, men ikke de kontrollhandlinger som banken gjennomfører knyttet til kundeaksept.

Revisjonen av innskudd er presentert i tilleggsrapporten til revisjonsutvalget som en balansepost med lav iboende risiko, hvor det skal utføres kontrolltester og detaljtester av henholdsvis moderat og lavt omfang. Den revisjonshandlingen som er utført mot balanseposten innskudd er innhenting av avstemning av innskuddssystemet mot hovedbok. Avstemningen viste ingen avvik. Andre substanshandlinger er ikke utført mot balanseposten innskudd og tilhørende rentekostnader. Det foreligger ingen test av kontroller knyttet til åpning av nye innskuddskonti/etablering av nytt kundeforhold.

Det er utført en revisjonshandling knyttet til renteendring på innskudd. Kontrollhandlingen viser at renteendringen ble lagt inn korrekt per innskuddstype.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Kontroller knyttet til etablering av nye kundeforhold på utlånsiden har betydning for den videre revisjonen av tapsavsetninger da prosessen knyttet til etablering av nye låneforhold skal sikre at bankens uttalte risikoprofil etterlevs. Revisor har definert tap på utlån som særskilt risiko. Finanstilsynet mener at revisor skulle testet etterlevelsen av kundeakseptrutinen. Det vises til ISA 315 punkt 27-29 og ISA 330 punkt 15 og 8b, jf. A24. Forholdet utgjør brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd.

Det er ikke innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis på rentekostnader for innskudd. Forhold utgjør brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 330 punkt 18 og ISA 520 punkt 5a-d.

#### 2.1.2 Revisjon av individuelle tapsavsetninger

Tap på utlån er vurdert som særskilt risiko i planleggingen og angitt som KAM i revisjonsberetningen. For revisjon av individuelle nedskrivninger er det valgt ut åtte engasjementer

for nærmere detaljtest. Detaljtesten er utført i møte med ledelsen i banken, hvor ledelsens notat om nedskrivninger samt ledelsens konklusjoner er gjennomgått for disse åtte engasjementene. Revisor har ikke gjennomgått de underliggende sakspapirene, vurdert pantedokumenter for disse utlånene, eller innhentet ekstern informasjon om de aktuelle lånekundene for å verifisere opplysningene som fremgår av ledelsens notat. Det er konkludert med at det ikke er avvik.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Individuelle tapsavsetninger er et estimat der tap er vurdert for hvert lånegasjement. Innhenting av ledelsens tapsavsetningsnotater er en naturlig handling. For de åtte engasjementene som var valgt ut for detaljtest, gir imidlertid ikke en gjennomgang i møte med ledelsen tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis alene. Det vises til at tap på utlån er identifisert som en særskilt risiko. Revisor må utvise profesjonell skepsis til uttalelser fra ledelsen, og innhente revisjonsbevis som ikke tenderer mot å være bekreftende. Det foreligger ikke dokumentasjon som viser at revisor har foretatt egne vurderinger og ytterligere kontroller av den underliggende dokumentasjonen for de estimerte tapsavsetningene. Finanstilsynet mener revisor skulle ha innhentet ytterligere revisjonsbevis knyttet til de åtte engasjementene som var kontrollert i revisors stikkprøvekontroll.

Finanstilsynets vurdering er at revisor ikke har utvist tilstrekkelig profesjonell skepsis ved revisjon av individuelle tapsavsetninger. Forholdet er brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 540 punkt 18.

#### *2.1.3 Lån til nærstående*

Sum utlån til administrerende banksjef og styreleder er mer enn to ganger revisors arbeidsvesentlighetsgrense ved årsslutt. Lånene er mer enn doblet i løpet av 2021. Revisor har ikke utført revisjonshandlinger knyttet til disse utlånene ut over at det er kontrollert at innholdet i noten om lån til nærstående stemmer med underlaget fra regnskapssystemet.

#### *Finanstilsynets vurdering*

Revisjon av transaksjoner med nærstående parter er omhandlet i ISA 550. Utlån til nærstående er her vesentlig for regnskapet og utlånet til banksjefen er i 2021 betydelig større enn arbeidsvesentligheten. Dette forhold, samt det bakenforliggende risikobildet knyttet til regulert virksomhet og mulige interessekonflikter, gjør at Finanstilsynet mener at revisor skulle utført substanskontroller knyttet til disse to lånene. Forholdet utgjør et brudd på revisorloven 9-4 tredje ledd jf. ISA 550 punkt 3-7.

#### *2.1.4 Kommunikasjon av lovbrudd*

Revisjonsforordningen artikkel 11 punkt 2 bokstav k) krever at revisor rapporterer vesentlige forhold som gjelder faktisk eller mistenkt manglende overholdelse av lover og forskrifter eller vedtekter, som ble påvist under revisjonen, i den utstrekning de anses å være relevante for at revisjonsutvalget kan utføre sine oppgaver. Revisorloven § 9-5 krever at revisor skal kommunisere skriftlig til styret om alle forhold som er fremkommet ved revisjonen og som styret bør gjøres kjent med for å kunne ivareta sitt ansvar og oppgaver, herunder vesentlige mangler i foretakets interne kontroll, brudd på bokføringsreglene og andre lovkrav og avdekkede misligheter. Det vises også til ISA 250 punkt 6.

Banker er underlagt hvitvaskingsloven. Hvitvaskingsansvarlig i banken er administrerende banksjef. Revisor har gjennom internrevisors rapporter fått opplysninger om at etterlevelsen av

hvitvaskingsloven i banken har vært utilfredsstillende også i 2021. Revisor har ikke kommentert lovbruddene og bankens oppfølging i sin kommunikasjon med revisjonsutvalget. Revisor har begrunnet dette med at revisjonsutvalget allerede er kjent med svakhetene, jf. rapporter avgitt av internrevisjonen.

#### *Finanstilsynets vurdering*

På bakgrunn av tidligere års erfaringer samt rapporter om mangelfull etterlevelse i inneværende år, skulle manglene på hvitvaskingsområdet vært vurdert rapportert i henhold til ISA 250 punkt 23-25 og revisor skulle ha vurdert konsekvenser for revisjonsutførelsen, herunder om identifiserte mangler skulle vært rapportert i tillegg rapporten og i form av nummert brev. Det er uten betydning for rapporteringsplikten hvordan revisor fikk kjennskap til et forhold eller om deler/hele styret er kjent med forholdet fra tidligere. Forholdet er et brudd på revisorloven § 9-5.

### **2.2 Revisjon av et mindre foretak**

Revisjonsforetaket ble registrert som foretakets revisor etter at tidligere revisor fratrådte. Fratrødt revisor avga beretning til årsregnskapet for 2020 med beskrivelse av ulovlig lån, beskrivelse av vesentlig usikkerhet om fortsatt drift og forbehold knyttet til varekostnad. Finanstilsynet mener at revisor ikke innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for grunnlaget for fortsatt drift. Forholdet er brudd på revisorloven § 5-4 tredje ledd, jf. ISA 570 punkt 16.

Videre mener Finanstilsynet at det foreligger svakheter i dokumentasjonen av revisjonsutførelsen. Revisor har lagt opp revisjonen ved å kartlegge felles rutiner for flere selskap i en gruppering. Finanstilsynet mener at revisors kartlegging av felles kontrollmiljø ikke er tilstrekkelig dokumentert. Finanstilsynet har videre kritisert revisor dokumentasjon av foretakets overholdelse av bokføringsloven. Forholdene er brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 230 punkt 8 og § 9-9 første ledd.

## **3. OPPSUMMERING**

Finanstilsynets tilsyn har avdekket svakheter i revisjonsutførelsen av enkelte oppdrag og i aksept av nye oppdrag. Finanstilsynet har vurdert revisjonsforetakets egen internkontroll av gjennomføring av revisjonsoppdrag. I ett revisjonsoppdrag avdekket ikke internkontrollen at det ikke var innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis.

Finanstilsynet avdekket svakheter i revisjonsforetakets etterlevelse av hvitvaskingsregelverket. Svakheterne er blant annet knyttet til mangelfulle vurderinger av relevante risikofaktorer i risikoklassifiseringen av oppdrag og manglende tiltak for å bekrefte reelle rettighetshavere.

Finanstilsynet mener at revisjonsforetaket for har levert tilleggstjenester i et omfang som medførte at revisor ikke lenger var uavhengig, og at omfanget av tjenestene svekker tilliten til revisors uavhengighet for to foretak i et konsern. Videre mener Finanstilsynet at det foreligger mangler i revisors uavhengighetsvurdering av leverte tilleggstjenester til flere foretak av allmenn interesse.

Finanstilsynet har videre funnet svakheter i revisjonen av en sparebank. Finanstilsynet ba revisjonsforetaket i foreløpig tilsynsrapport om å kartlegge sin praksis for dokumentasjon av utført revisjon av individuelle tapsavsetninger. Kartleggingen følges opp i en egen prosess.

Revisjonsselskapet har redegjort for de tiltak som er iverksatt for å rette de svakhetene og manglene Finanstilsynet har påpekt. Finanstilsynet tar tiltakene til etterretning.

For Finanstilsynet

Anne Merethe Bellamy  
direktør

Anders Hole  
seksjonssjef

*Dokumentet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevne signaturer.*